HARALAMBIE CORBU
Institutul de Filologie
(Chişinău)

ÎNȚELEPCIUNEA, BUNĂTATEA ŞI DEMNITATEA ÎN LUMINILE ŞI UMBRELE ADEVĂRULUI

Abstract

Highlighting the philosophical, aesthetic, moral and social aspects of human universal notions of *wisdom*, *kindness* and *dignity* in relation to their antipodes – *stupidity*, *arrogance*, *nihilism* and *total lack of humanity* is the aim this article. Basic material for investigation and reflections was actually the works of the great writer, Ion Creanga. In his works the vivid reality of life merges with the imaginary world of a fairy tale, and the folk wisdom finds its continuousness and full embodiment in every day experience of the generations that succeed over centuries and millennia.

[1] Problema calității omului a fost şi rămâne o preocupare fundamentală a tuturor ştiinţelor şi cunoaşterii chiar din momentul apariţiei acestora. Când spunem aceste lucruri ne gândim nu numai la aspectul material-biologic-fiziologic al chestiunii, dar şi – mai ales în cazul nostru – la cel etico-moral şi mintal-spiritual. Investigaţia a fost şi este însoţită permanent de prezentarea şi analiza psihologică a individului şi colectivităţii umane, efectuată de disciplinele umanistice, dar şi – într-un mod cu totul specific – de diversele domenii de creaţie, cum sunt literatura şi arta din toate timpurile şi de pe toate meridianele globului pământesc. În acest sens nu constituie o excepţie nici literatura şi cultura noastră naţională, unul din marii reprezentanţi ai căreia este inegalabilul povestitor şi scriitor popular *Ion Creangă*.

Vom reveni cu amănunte la problemă cu alte prilejuri. În acest capitol am dori să poposim mai amănunţit doar asupra unor aspecte ce vizează esenţa conflictelor provocate de simţul echităţii/demnităţii şi de orgoliul superiorităţii, suficient/insuficient acoperite de echilibrul măsurii şi al realismului, dar şi lipsite de bază intelectuală şi etico-morală adecvată stărilor de fapt. Conflictele sunt de natură diferită: dramatică, comică, ridicolă. Substitutul *înţelepciunii – prostia îngâmfată* – e cauza principală care conduce la schimbarea locurilor, pe scara valorilor, între pretinsa minte (înţelepciune) şi simulata prostie, între autodeclaraţii şi autopretinşii *deştepţi* şi neîmpliniţii, în opinia acestora, nenorociţi şi scrintiţi la minte, între pretinşi elitari şi vulg, între „aleşii" lui Dumnezeu şi poporul simplu, de jos.

Însăşi noţiunea de *prost*, cu toate derivatele, şi cu unele sinonime, utilizate adjectival, substantival sau adverbial, este de origine slavă, ne reaminteşte cercetătorul

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

Ieronim Tătaru, în studiul „Însemnări caragialiene” [1, p. 243-245]. Autorul studiului stabileşte următoarele sfere semantice ale termenului, sfere care sunt atestate atât în textele literaturii vechi, cât şi în cele ale literaturii noi şi moderne:

a) „Simplu”, „neinstruit”, „neştiutor”, „sincer”, „curat”, „firesc”, „sărac”, „orfan”; b) „prostănac”, „prost”, „nepriceput”, „de calitate inferioară”, „de calitate joasă”, „prosteşte”; sau, în alte combinaţii semantice: *prost* – „lipsit de inteligenţă”, „fără judecată”, „fără minte”, „nătărău”, „tont”, „prostănac”, „nepriceput”, „nepregătit”, „neîndemânatic”; c) „înşelare”, „amăgeală”, „păcăleală”; „înşelare”, „amăgeală”, „păcăleală”; d) „neplăcut”, „nefavorabil”, „dăunător”, „neprielnic”, „rău”, (prost – „stricat”, „incorect”, „nefavorabil”, „neplăcut”). Printre numeroasele alocuţiuni semantico-metaforice Ieronim Tătaru o evidenţiază pe arhicunoscuta: *a face pe prostul*, adică „a simula prostia”, a face pe prostul fără a fi.

Toate aceste nuanţe de interpretări ale noţiunii de *prost* şi *prostie* au, cum vom vedea mai la vale, tangenţe şi interferenţe directe cu reflectarea lor de manieră tipologico-caracterologică în literatură şi artă, în genere, în opera lui Ion Creangă – în particular.

La analiza operei lui Ion Creangă din unghiul de vedere formulat pentru acest capitol, e necesar să se ţină seamă încă de un moment foarte important, şi anume: marele humuleştean, deşi originea lui creativă şi modul de a interpreta lumea se deosebesc esenţial de cele ale lui Vasile Alecsandri (1821-1890), Mihail Eminescu (1850-1989) sau Ion Luca Caragiale (1852-1912), cronologiceşte şi artisticeşte se înscrie în pleiada marilor *clasici moderni* ai literaturii naţionale din secolul al XIX-lea. Venit din străfundurile tradiţiilor şi culturii populare seculare, Ion Creangă s-a ridicat categoric deasupra unor *prelucrători* originali de subiecte folclorice, cum ar fi Petre Ispirescu (1830-1887) sau chiar Ioan Slavici, afirmându-se ca o personalitate creatoare de prim rang în context naţional şi universal. Autorul *Amintirilor din copilărie* nu a *reprodus*, mai mult sau mai puţin fidel, textul popular, ci a *recreat* materia *primă* populară, construind pe zidurile unei realităţi segmentate şi fluide de basm, o lume a sa, proprie, originală şi irepetabilă; o lume în care înţelepciunea colectivă a poporului capătă noi dimensiuni, fiind străluminată de geniul individualizator şi sintetizator al marelui scriitor. Basmul lui Ion Creangă, ca şi întreaga sa operă, respiră cu plămânii colectivităţii geniului popular, dar intră în inima şi în sufletul cititorului de orice vârstă şi de orice provenienţă genetico-spirituală ca o substanţă tămăduitoare absolut individuală, veşnic proaspătă, veşnic nouă, veşnic actuală şi modernă.

[2] Separarea înţelepciunii (isteţimii) de prostie (simplitate) se face, în povestea *Soacra cu trei nurori* (1875), chiar de la prima frază: „Era odată o babă, care avea trei feciori nalţi ca nişte brazi şi tari de virtute, dar slabi de minte”. După toate semnele, baba nu era una lipsită de minte. „O răzeşie destul de mare, casa bătrînească cu toată pojijia ei, o vie cu livadă frumoasă, vite şi multe păseri alcătuiau gospodăria babei”. Ba mai mult, pentru viitorul feciorilor, a mai înălţat două case, alături de cea bătrânească, fiecăruia predestinându-i lăcaşul familial propriu. Totul bine şi înţelept. Dar tocmai de aici încolo începe degradarea puţinei înţelepciuni şi a experienţei pozitive pe care le acumulase baba

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

cu anii, locul înțelepciunii, echității și bunătății materne ocupându-l egoismul feroce și dorința calculată de a domina cu orice preț asupra celor din jur. Căci „tot atunci luă hotărîre nestrămutată a ține și viitoarele nurori pe lîngă sine – în casa bătrînească – și a nu orîndui nimic pentru împărțeală pînă aproape de moartea sa.” Care era motivația? Fiind sub aripa ei, ea „are să fie ajutată de feciori și mîngîiată de viitoarele nurori”, fericirea concepându-și-o într-un regim de strictă supraveghere și de totală supunere a viitorilor ajutori și apropiați. Dragostea de mamă e substituită integral intereselor meschine de profitoare individualistă și de acaparatoare, fără noimă și obraz, a valorilor material-spirituale, acumulate de alții; și nu de oricine, dar de către cei mai apropiați ai casei și ai sufletului, de către propriii copii și propriile nurori!

Scenariul perfid, elaborat de babă, pare la început unul sortit izbînzii. „Tustrei feciorii babei umblau în cărăușie și cîștigau mulți bani”. Cînd le-a venit vremea însurătoarei, eroina noastră le-a ales neveste după *placul*, dorința și închipuirea ei: pentru cel mai mare cu greu, dar găsise una „nu prea tînără, naltă și uscățivă, *însă robace și supusă*”. După scurtă vreme îi vine rîndul însurătoarei și feciorului mijlociu, luîndu-și și el „un suflet de noră întocmai după chipul și asemănarea celei dintăi, cu deosebire numai că aceasta era mai în vîrstă și încrucișată, *dar foarte harnică*.”

Marele secret și marea enigmă a soacrei față de harnicele și naivele sale nurori a fost inventarea *ochiului al treilea*, care de la locul de unde i-l hărăzise Dumnezeu, adică de la ceafă, timp de 24 ore din 24 *supraveghea* cu strictețe activitățile și comportările celor două nurori. Acestea au acceptat deci „benevol” *povara* regimului de cazarmă, regim impus *de frică* de atotvăzătorul inexistent ochi al treilea. *Munca* cu jertfire de sine a nurorilor demonstrează, pe de-o parte, înaltul lor profesionalism, ținuta morală aleasă și etica comportamentului exemplar, confirmând prezența unei pregătiri și inteligențe populare suficiente pentru a reprezenta tipul și mentalitatea omului simplu cu ceea ce are mai caracteristic; pe de alta, incapacitatea primelor două de a se împotrivi răului, de a găsi alternative sau a-l anihila, le pun pe tinerele și neexperimentatele nurori într-o stare de inferioritate și umilință. Numai *s-a sfârșit* nunta și *feciorii s-au dus în treaba lor*, că soacra și începe – cu prima noră, reluat întocmai și cu cea de a doua – realizarea planului ei dubios de a o înhăma, zi și noapte, la descurcarea știubeiului cu pene, a chitelor de cânepă și a dimerliilor cu păsat, și multe altele. „Piua-i în căsoaia de alătură, – îi cetărează ea proaspetei nurori, – fusele în oboroc sub pat, iar furca după horn. Cînd te-i sătura de strujit pene, vei pisa mălaiu; și cînd va veni bărbatu-tău de la drum, vom face plachie cu costițe de porc, de cele afumate, din pod, și, Doamne, bine vom mînca! Acum deodată, pînă te-i mai odihni, ia furca în brîu, și pînă mîni dimineață să gătești fuioarele aceste de tors, penele de strujit și mălaiul de pisat. Eu mă las puțin, că mi-a trecut ciolan prin ciolan cu nunta voastră. Dar tu să știi că eu dorm iepurește; și, pe lîngă iști doi ochi, mai am unul la ceafă, care șede pururе deschis și cu care văd, și noaptea și ziua, tot se ce face prin casă”.

„Dar, vorba naratorului, binele, cîteodată, așteaptă și rău”. Nora cea de a treia feciorul-mezin și-o alege singur, fără ajutorul nimănui. Mama-soacră a fost șocată de acest gest rebel al tânărului însurățel. Dar… n-are de ales: „… se scarmănă de cap, dă la deal, dă

BDD-A6860 © 2011 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

la vale, dar n-are ce face, şi, de voie, de nevoie, nunta s-a făcut şi pace bună!" Mistificările babei cu ochiul de la ceafă şi frica pe care le-o băgase primelor două nurori, cea de a treia le spulberă în doi timpi şi trei mişcări, referindu-se şi la înţelepciunea versului popular „*Vai, saracu omul prost*,/ *Bun odor la cas-a fost*", descătuşându-le de umilinţă şi oferindu-le un regim de viaţă demn şi firesc. După o masă copioasă, însoţită şi de aromele butoaielor din bordei, cele trei tinere îi *raportează* soacrei *atotvăzătoare* că cheful cu pricina a fost făcut în cinstea cuscrilor veniţi în ospeţie neprogramată şi care a constituit cel mai bun prilej de a demonstra că aşa-zisul ochi al treilea e un fals inventat, în dosul căruia se ascunde lenevia, perfidia şi duplicitatea aceleia care în vechiul cântec popular apare doar în straiele rodului sterp de *poamă acră*, precum urmează: „*Soacră*, *soacră*, *poamă acră*,/ *De te-ai coace cît te-ai coace*,/ *Dulce tot nu te-i mai face*;/ *De te-ai coace toată toamna*/ *Eşti mai acră decît coarna*;/ *De te-ai coace-un an şi-o vară*,/ *Tot eşti acră şi amară*;/ *Ieşi afară ca o pară*;/ *Intri-n casă ca o coasă*;/ *Şezi în unghiu ca un giunghiu*".

Văzându-se atacată şi descotorosită în străfundul şmecheriilor şi ambiţiilor sale, baba-soacră intensifică crudele sale represalii asupra nurorilor „libertine", silindu-le a lua decizia de a scăpa pentru totdeauna de această nenorocire. Actul desprinderii soacrei, împotmolite în rele, de această lume plină de lumini şi umbre, de bune şi de rele, de virtuţi şi de păcate se transformă într-un splendid spectacol – cel al cărui regizor impecabil şi ireproşabil din toate punctele de vedere s-a dovedit a fi nora celui de al treilea fecior. Duritatea separării nurorilor de mama-soacră (trântirea babei cu capul de pereţi, frământarea ei cu picioarele, străpungerea limbii cu acul, presărarea acesteia cu sare şi piper) nu provoacă absolut nicio fărâmă de compătimire, iar versiunea tălmăcită de nurori cum că peste babă a dat un vânt rău când ducea viţeii la suhat, cât şi înmormântarea miloasă şi respectuoasă, organizată după toate canoanele creştineşti, nu trezesc niciun pic de îndoială că răului i s-a dat ce i se cuvine, întreg ceremonialul fiind trecut prin sita unei ironii şi a unui umor de o rară fineţe şi calitate. Numai câtă sevă intelectuală şi artistică e concentrată în alineatul de încheiere a *dramei fizice* a babei, dramă, însoţită însă de *triumful* dreptăţii şi demnităţii umane: „Baba muri chiar în acea zi, şi nurorile, despletite, o boceau de vuia satul. Apoi, peste două zile, o îngropară cu cinste mare, şi toate femeile din sat şi de prin meleagurile vecine vorbeau despre soacra cu trei nurori şi ziceau: «Ferice de dînsa c-a murit, că ştiu că are cine o boci!»" Mesajul de aşa-zisa compătimire a consătenilor: că a murit la timp şi că, Slavă Domnului, are cine o boci (nu *pomeni*) – spune totul: înscenatele şi improvizatele bocete de moment, de o singură folosinţă, nu pot substitui sensul spulberat al unei vieţi ce s-a aflat sub semnul incertitudinii, necinstei şi duplicităţii!

Povestea *Capra cu trei iezi* – tipologic şi structural – face parte din aceeaşi categorie de creaţii artistice tradiţional populare, ca şi *Soacra cu trei nurori*, cu deosebirea că în cea din urmă figurează şi acţionează personaje vii şi reale din lumea satului istoric şi cel contemporan povestitorului, pe când în cea dintâi în scenă apar pe prim-plan chipuri şi caractere umane în întruchipări de specii animaliere, cum sunt lupul, capra şi iezii. Cifra magică 3 (trei); prezenţa *soacrei – lupului* ca reprezentanţi ai lumii duplicitare şi înşelătoare; intervenţia în plin text a *primelor două nurori* şi a *primilor doi iezi* ca individualităţi ce ilustrează bunătatea, simplitatea, dar şi, în bună măsură, naivitatea; isteţimea, raţiunea şi

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

intuiția *nurorii mai tinere* şi *iedului-mezin* din *Soacra cu trei nurori* şi *Capra cu trei iezi* – toate aceste coincidențe şi suprapuneri confirmă înrudirile şi apropierile dintre aceste două creații, înrudiri şi apropieri despre care am vorbit mai devreme. Până şi primele alineate ale povestirilor respective, care dau tonul general şi constituie în sinea lor cheia descifrării miezului şi sensului scrierilor aproape identice. Iată şi alineatul cu pricina din *Capra cu trei iezi*: „Era odată o capră care avea trei iezi. Iedul cel mare şi cu cel mijlociu dau prin băț de obraznici ce erau; iar cel mic era harnic şi cuminte. Vorba ceea: «Sunt cinci degete la mână şi nu seamănă toate unul cu altul»".

Lupul hapsân şi perfid – ironia soartei – apare, în poveste, în ipostază de *ocrotitor* al caprei-văduve şi al iezilor-orfani de tată, ascunzând în spatele acestei măşti mai mult decât străvezii caracterul duplicitar, amoral şi antiuman al acțiunilor sale: sfâşierea iezilor (cu excepție a celui mai mic) în lipsa mamei, pentru ca mai apoi să se prefacă în cel mai mare *complice* al cumetrei suferinde. Răsplata crimei săvârşită de *cumătrul lup* e cea pe care o merită: aruncarea în focul din groapa arzândă, unde el e poftit la „ospăț" întru pomenirea victimelor, de multîndurerata mamă, cât şi *ospățul* copios organizat de caprele din vecinătate întru proslăvirea triumfului – toate acestea vin să demonstreze fără putință de tăgadă că *înțelepciunea* e mama adevărului, în timp ce *prostia* chiar în straie false de înțelepciune, tot prostie şi falsitate simulată rămâne. *Nici o faptă fără plată*, zice capra rănită până în adâncul inimii şi ființei sale de cele săvârşite de cumătrul lup în raport cu ea, ceea ce nu înseamnă de loc chemare la *răzbunare*, ci *restabilirea* echității şi drepturilor victimei, *responsabilitatea* călăului pentru crima săvârşită, *răsplata* care i se cuvine conform tuturor legilor – fie religioase-creştine, fie laice-pragmatice. Căci nestăvilirea răului în defavoarea binelui, echității şi dreptății social-umane înseamnă a pactiza deschis cu forțele distrugătoare îndreptate împotriva lumii şi făpturii omeneşti zidite de Dumnezeu, împotriva valorilor ei sacramentale de pe pământ şi din ceruri.

Şi poveştile fantastice se sprijină, de fapt, pe confruntarea dintre *minte* şi *prostie*, *înțelepciune* şi *simplitate*, ca şi în cele de tip nuvelistic realist, la care ne-am referit în rândurile de mai sus. Dănilă Prepeleac din povestea cu acelaşi titlu, frumusețea de boi pe care îi are, îi schimbă pe car, carul pe capră, capra pe gâscă (gânsac), gâsca pe o pungă goală; adică pe nimic. Replica fratelui mai mare, mai bogat şi mai înțelept la prima vedere: „Se vede că tu ai fost bun de călugărit, iar nu de trăit în lume, să necăjeşti oamenii şi să chinuieşti nevasta şi copiii", Dănilă o ia drept adevăr indubitabil, apucându-se imediat de zidirea unei mănăstiri în mijlocul pădurii. Stăpâni ai acelor locuri din pădure s-au dovedit a fi dracii cu Scaraoțchi în frunte. Punctele de trecere inventate de draci pentru a-l face pe Dănilă să renunțe la planul dezastruos pentru necurați pus la cale de acesta – întrecerile la chiuit, la aruncarea buzduganului, la inventarea blestemelor – îl confirmă pe Prepeleac, *omul simplu din popor*, învingător la toate capitolele, *burduful de bivol cu bani* făgăduit de Scaraoțchi e adus în spinare în familia învingătorului de sluga şi însuşi supusul nemijlocit al Împărăției Tartărului.

Omul *prost=simplu*, care e Dănilă Prepeleac, îşi afirmă istețimea şi superioritatea intelectuală nu numai asupra semenilor săi apropiați – a fratelui îngâmfat şi a familiei lui, dar – ce e deosebit de semnificativ – şi asupra unei lumi întregi de necurați şi blestemați, care aveau la dispoziție totul pentru a domina, afară de *minte!*

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

Aproape simetrică cu *Soacra cu trei nurori*, ca arhitectură şi subiect, dar şi ca mod de a percepe lumea cu valorile ei general cunoscute şi general acceptabile/neacceptabile, ni se înfăţişează şi povestea *Fata babei şi fata moşneagului* (1877).

Ca şi în alte cazuri, primul alineat al acestei scrieri reflectă esenţa conflictului şi a întregului fond conţinutistic şi artistic al poveştii. Citãm: „Era odată un moşneag ş-o babă; moşneagul avea o fată, şi baba iar o fată. Fata babei era slută, leneşă, ţîfnoasă şi rea la inimă; dar, pentru că era fata mamei, se alinta cum se alintă cioara-n laţ, lăsînd tot greul pe fata moşneagului. Fata moşneagului însă era frumoasă, harnică, ascultătoare şi bună la inimă. Dumnezeu o împodobise cu toate darurile cele bune şi frumoase. Dar această fată bună era horopsită şi de sora cea de scoarţă, şi de mama cea vitregă; noroc de la Dumnezeu că era o fată robace şi răbdătoare; căci altfel ar fi fost vai şi amar de pielea ei”. E clar că „pentru babă, fata moşneagului era piatră de moară în casă; iar fata ei, busuioc de pus la icoane”. Apoi, mai ţinând cont şi de faptul că în casă cânta găina şi nu cucoşul şi că moşneagul era un gură-cască şi nu altceva, fata moşneagului, prin tot felul de viclenii şi minciunării, e impusă să părăsească casa părintească şi sa-şi caute destinul în lumea mare şi necunoscută.

Salvarea şi securitatea fetei moşneagului o asigură doar calităţile ei native.: bunătatea, hărnicia, blajinătatea. Căţeluşa *bolnavă*, părul (pomul) *plin de omizi*, fântâna *mîlită şi părăsită*, *cuptiorul nelipit* şi *mai-mai să se risipească* obţin de la fata rămasă de-a nimănui tot sprijinul şi ajutorul.

Slujba cu dăruire la Sf. Duminică cu toate lighioanele ei – o sumedenie de balauri şi juvine – pe care îi scoate din neagra mizerie, îi aduce recunoştinţa *înaltei preasfinţii*, dar şi a celor pe care i-a întâlnit mai înainte în cale: căţeluşa, părul, fântâna şi cuptorul, întorcându-se acasă fericită şi plină de daruri, spre bucuria tatălui şi spre marea întristare a mamei şi sorei vitrege, mânate de ură şi invidie. Fata babei, silită să parcurgă acelaşi drum ca şi fata moşneagului pentru a satisface lăcomia fără margini a mamei sale, se alege cu urmări nefaste asupra destinului său. Căci acasă revine leşinată „de ciudă şi ruşine”, iar lada dăruită de Sf. Duminică era plină nu de avere şi bogăţii, ca cea a fiicei moşneagului, ci bucşită de balauri, care ieşind din ladă, „pe loc au mîncat pe babă, cu fată cu tot”.

În felul acesta viaţa moşneagului intră în normalitate şi bunăstare: „a măritat pe fiică-sa după un om bun şi harnic. Cocoşii cîntau acum pe stîlpii porţilor, în prag şi în toate părţile; iar găinile nu mai cîntau cucoşeşte la casa moşneagului, să mai facă a rău, c-apoi nici zile multe nu mai aveau”. Atâta doar, conchide povestitorul pe o tonalitate umoristico-amăruie, „că moşneagul a rămas pleşuv şi spetit de mult ce-l netezise baba pe cap şi de cercat în spatele lui cu cociorva, daca-i copt mălaiul”. *Mângâierile* de ani de zile ale *babei haine* nu puteau să nu lase urme şi amintiri pe măsură-le în sufletul şi înfăţişarea exterioară a multpătimitului om de omenie care este moşneagul din povestea în cauză; principial, în situaţia dată, ni se prezintă nu atât indicii schimbării radicale a stării materiale a personajului, cât mai ales *mesajul* general al scrierii, mesaj care reconfirmă opţiunea fundamentală a creaţiei crengiene, şi anume: bunătatea şi cumsecădenia obţin victoria decisivă în confruntarea cu perfidia, invidia şi duplicitatea, puse în slujba unor interese personale, meschine. Ca şi în alte cazuri, şi de această dată, adevărul apare la

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

suprafață, dacă piramida e răsturnată; şi atunci *pretinşii* deştepți şi înțelepți se plasează pe locul proştilor şi neîndemânaticilor, iar *declarații* oameni simpli şi nepricepuți în ale prefăcătoriei şi înşelătoriei – revin la locurile şi postura lor de distinse personalități umane, înzestrate cu cele mai nobile calități.

Ca şi în alte creații artistice ale marelui humuleştean, primul pasaj din *Povestea porcului* (1876) dezvăluie toată drama existenței şi a suferințelor morale tulburătoare pe care au a le îndura eroii principali ai scrierii: „Cică era odată o babă şi un moşneag: moşneagul de-o sută de ani, şi baba de nouăzeci; şi amîndoi bătrînii aceştia erau albi ca iarna şi posomorîți ca vremea cea rea din pricină că nu aveau copii. Şi, Doamne! Tare mai erau doriți să aibă măcar unul, căci, cît era ziulica şi noaptea de mare, şedeau singurei ca cucul şi le țiuia urechile, de urît ce li era. Şi apoi, pe lîngă toate aceste, nici vreo scofală mare nu era de dînşii: un bordeiu ca vai de el, nişte țoale rupte, aşternute pe laiți, şi atîta era tot. Ba, de la o vreme încoace, urîtul îi mînca şi mai tare, căci țipenie de om nu li deschidea uşa; parcă erau bolnavi de ciumă, sărmanii". Celui de al doisprezecelea purcel al scroafei întâlnită de moşneag într-un *bulhac* din *ponoare*, care „era cel mai orgisit, mai răpănos şi mai răpciugos", îi e sortit să devină speranța bătrânilor nespus de întristați. Cu toate suspiciunile şi neîncrederea celor din jur *purcelul* cu pricina construieşte podul de aur promis cu toate accesoriile luxoase cuvenite. *Frica* de cele întâmplate îl cuprinse pe împărat, fiind nevoit să se țină de promisiune: fiica împăratului devine soția unui mire în piele de porc, care „noaptea, la culcare, lepăda pielea cea de porc şi rămînea un fecior de împărat foarte frumos!" Acceptat de voie, de nevoie de nedumerita soție şi socri, care, pentru a scăpa de ginerele ciudat şi neobişnuit, pun la cale arderea veşmântului lui de porc, se pomenesc în față cu un om de rară gingăşie pe nume Făt-Frumos. Sunt fascinante scenele fantastice din perioada despărțirii mirelui de mireasă după arderea pielii fermecate şi reîntâlnirea lor peste ani şi timpuri, la Mănăstirea-de-Tămîie, aflată pe alt tărâm şi unde îşi găsise alinarea şi fericirea fostul mire, tatăl copilului care urma încă să se nască. Printre marile şi prăpăstioasele piedici care stăteau acum în calea unificării tinerii familii împărăteşti era şi scroafa cu purceii din bulhacul peste care dăduse la începuturi moşneagul; vorba e despre baba-scroafă care l-a prefăcut pe Făt-Frumos, stăpânul său, „în purcelul cel ogîrjit, răpănos şi răpciugos" pentru ca acesta să ia pe urmă de nevastă pe una din cele unsprezece fiice, lipsite de la Dumnezeu nu numai de minte, dar şi de atracțiune fizico-morală elementară. (Asta în cazul dacă ne-am imagina că presupusele fiice patrupede s-ar transforma în ființe umane cu toate atributele necesare!)

Eroul de basm *Făt-Frumos*, care în tradiția populară reprezintă ceea ce-i mai frumos şi de valoare în conştiința colectivă a maselor – tinerețe, frumusețe, înțelepciune, echitate, omenie etc. – e pus la inimaginabile încercări şi înjosiri, pentru ca acesta s-o ia de la început, de la cota zero, pentru a-şi redobândi autoritatea şi prestigiul dintotdeauna. Şi o face cu brio, în văzul tuturor! Căci prostia, invidia sau subintelectul nu pot substitui înțelepciunea şi calitățile supreme ale celui uns cu harul lui Dumnezeu!

Dracii nu sunt însă neapărat partea ce reprezintă răul şi subcultura lumii crengiene. Chirică din *Povestea lui Stan Pățitul* (1877) e unul din exemplele demne de a fi reținute. Angajându-se în slujbă la Stan, devenit încă din copilărie Ipate, Chirică se manifestă ca

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

un suflet deschis pentru a merge întru întâmpinarea şi rezolvarea problemelor vieţii ce apar cu duiumul în calea stăpânului, înzestrat de la Dumnezeu cu multe calităţi pozitive, dar căruia îi lipseau – în momente de criză şi tensiune spirituală – ingeniozitatea şi forţa intelectuală necesare pentru a le depăşi. Orfan, fără tată şi mamă, Stan din copilărie şi-a croit un drum al său, reuşind prin eforturi să ajungă în rândul oamenilor şi gospodarilor stimaţi din satul natal, „sat mare şi frumos". Slujind „cu credinţă ba la unul, ba la altul, pînă la vîrsta de treizeci şi mai bine de ani, şi-a sclipuit puţine parale, cîteva oi, un car cu boi şi o văcuşoară cu lapte. Mai pe urmă şi-a înjghebat şi o căsuţă, şi apoi s-a statornicit în satul acela pentru totdeauna, trăgîndu-se la casa lui şi muncind ca pentru dînsul". Dar gospodăria şi averea agonisită impuneau griji şi forţe de muncă suplimentare: trebuia creat nucleul conjugal, trebuia fondată familia. Cu atât mai mult că îl mistuia enorm de mult şi *urâtul*, ca urmare a consumării vieţii în singurătate. Ori el ajunsese la o vârstă a însurătorii mai mult decât critică, căci amânările fără de sfârşit ale acestui act mai mult decât firesc, util, dar şi absolut necesar, treceau orice limită. „Şi apoi, zice autorul, este o vorbă: că pînă la 20 de ani se însoară cineva singur; de la 20-25 îl însoară alţii; de la 25-30 îl însoară o babă, iară de la 30 de ani înainte numai dracu-i vine de hac". Personajul nostru de bază se afla, după cum vedem, în ultima fază a evoluţiei sale, când într-adevăr numai dracul îl putea ajuta! Şi acesta, după mai multe peripeţii, îşi face apariţia, tocmindu-se la flăcăul tomnatic cu pricina, adică la Stan – zis şi Ipate – pe un termen de trei ani de zile.

Aşteptările lui Stan-Ipate s-au adeverit din plin: Chirică a susţinut ideea stăpânului de a se căsători; l-a ajutat să-şi agonisească noi averi şi să-şi găsească mireasă după gust şi după plac, renunţând la prima şi la a doua „ofertă" din cauză că dispuneau – prima, de trei coaste de drac, cea de a doua – de două, şi numai cea de a treia abia – de o singură coastă vrăjită de Necuratul, pe care, în cele din urmă, i-au scos-o tot cu ajutorul lui Chirică. Şi numai trecerea tuturor acestor impedimente şi dificultăţi, toate însemnate cu ajutorul ingeniosului şi înţeleptului Chirică, Stan-Ipate ajunge la limanul vieţii pline şi cumpătate a omului de rând, dar împlinit, din popor. De aceea momentul despărţirii de Chirică după cei trei ani de slujbă cu cinste, înţelepciune şi dăruire, îi răscolesc sufletul lui Ipate (Stan-Păţitul), acesta fiind profund *mâhnit* „pentru pierderea lui Chirică, căci era bunătate de băiet şi nu ştia unde l-ar găsi ca să-i mulţămească pentru atîtea binefaceri ce primise de la dînsul".

Aşa se face că reprezentantul Împărăţiei Necuratului, în persoana drăcuşorului Chirică, transfigurat în băieţel cuminte şi onest, devine în poveste un tip-model de comportament civic şi etico-moral în mediul unei lumi reale, afectată, concomitent, şi de multe şi inevitabile păcate omeneşti.

De reprezentanţi ai *elitelor* lumii reale şi fantastice este populată şi *Povestea lui Harap-Alb* (1877) – una din cele mai cuprinzătoare ca volum şi realizate din punct de vedere artistic scrieri de acest gen. Fiicele şi feciorii de crai şi împăraţi îşi petrec multele şi (ne)trecătoarele zile ale vieţii în condiţii de cele mai multe ori supraomeneşti şi supranaturale, suferind evoluţii, schimbări şi transformări dintre cele mai radicale, imprevizibile şi inimaginabile. Cu toate acestea, chiar cele mai neobişnuite şi fantastice personaje şi împrejurări de viaţă au la temelia temeliilor valori umane fundamentale,

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

cum sunt binele şi răul, frumosul şi urâtul, demnitatea şi laşitatea, cinstea şi ruşinea, curajul şi frica etc.; inclusiv tema examinată în acest capitol – corelaţia, interferenţele şi incompatibilitatea dintre ceea ce numim *minte*, *inteligenţă* şi *înţelepciune*, *demnitate*, şi ceea ce constituie antipodul lor: *prostie*, *neghiobie*, *scamatorie*, *trădare*, *minciună* etc.

„Amu cică, – porneşte la drum *Povestea lui Arap-Alb*, – era odată într-o ţară un craiu care avea trei feciori. Şi craiul acela mai avea un frate mai mare, care era împărat într-o altă ţară, mai depărtată. Şi împăratul, fratele craiului se numea Verde-împărat; şi împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. Mulţi ani trecuse la mijloc de cînd aceşti fraţi nu mai avuse prilej a se întîlni amîndoi. Iară verii, adică feciorii craiului şi fetele împăratului, nu se văzuse niciodată", Căci ţara unui frate şi ţara celuilalt se aflau la diferite colţuri ale pămîntului. „Şi apoi, pe vremile acele, toate ţările erau bîntuite de războaie grozave, drumurile pe ape şi pe uscat erau puţin cunoscute şi foarte încurcate, şi de aceea nu se putea călători aşa de uşor şi fără primejdii ca în ziua de astăzi. Şi cine se apuca a se duce pe atunci într-o parte a lumii adeseori dus rămînea pînă la moarte". Să reţinem, că în această scurtă introducere într-o poveste de o structură fantastică rar întâlnită, totul e fixat în limitele unei gândiri şi viziuni moderne asupra lumii contemporane în raport cu cea din epocile anterioare, bântuite de războaie grozave, căi de comunicaţie, şi multe altele, care făceau extrem de dificile, dacă nu chiar imposibile schimburile, contactele şi legăturile dintre oameni, culturi şi civilizaţii în perimetri regionali, dar mai ales la scară mondială.

Dar vorba lui Ion Creangă, să nu ne depărtăm prea mult de subiect şi să încercăm să intrăm în esenţa acestei minunate poveşti.

Rude de sânge, cu destine însă dezbinate de soartă, neamul crăiesc-împărătesc caută sa recupereze la bătrâneţe ceea ce a pierdut în tinereţe: Verde-împărat apelează la ajutorul fratelui mai mic pentru a desena, în calitate de moştenitor al tronului, pe unul din feciorii săi, *moştenitor* al tronului împărătesc. Încercărilor tăriei de suflet şi caracter, pe care le aplică craiul în timpul selectării candidaturii, rezistă doar al treilea, cel mai mic dintre feciori. Şi, tocmai acestuia, „rebotezat" de Spân cu numele înjositor, oximoronic, de Harap-Alb, adică Negru de Culoare Albă (!), îi revine povara şi cinstea de a înfrunta examenele deosebit de grele în calea ce ducea spre scopul nobil urmărit.

Feciorul-mezin, devenit pe parcurs Harap-Alb, se impune drept un simbol al *omului de omenie*, *milostiv şi cu inima bună*. Şi aceste înalte calităţi sunt răsplătite după cum se cuvine. *Baba* necăjită, căreia îi vine în ajutor şi care s-a dovedit a fi nu altcineva decât Sfânta Duminecă, şi *calul* răpciugit pe care şi-l alege drept ajutor şi condrumeţ şi care se dovedeşte ulterior a fi un adevărat înţelept şi năzdrăvan, sunt primii din pilonii de bază pe care şi-i alege şi pe care se sprijină în continuare acest fidel părtaş şi exponent al noţiunii şi faptei de bine şi frumos. Îndeplinirea încercărilor grele care îl pândeau la fiecare pas; aducerea Sălăţilor din Grădina Ursului, a Pietrelor Scumpe din Grădina Cerbului şi mai ales a fetei împăratului Roş de pe alte tărâmuri ar fi fost de neînchipuit fără sprijinul Babei înţelepte şi a calului năzdrăvan. Cu aceeaşi bunătate, demnitate şi înţelepciune se comportă Harap-Alb şi faţă de *furnicile* şi *albinele* întâlnite în cale, care la rândul lor şi la momentul necesar răspund cu aceeaşi măsură; ca să nu mai vorbim despre fiica Împăratului Roş, care „era boboc de trandafir din luna lui maiu, scăldat în roua dimineţii,

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

dezmerdat de cele întîi raze ale soarelui, legănat de adierea vîntului şi neatins de ochii fluturilor". Şi tocmai de aceea că era atât de frumoasă, de blândă şi înţeleaptă, Harap-Alb „o prăpădea din ochi de dragă ce-i era", Şi ca situaţia să fie şi mai clară, „*cum s-ar mai zice la noi* ***ţărăneşte***, *era frumoasă de mama focului*; *la soare te puteai uita*, *iar la dînsa ba*". Era firesc, deci, ca aceste două fiinţe nobile – Harap-Alb şi fiica Împăratului Roş – să-şi deschidă braţele şi inimile şi să meargă întru întâmpinarea fericirii lor comune.

Pe de altă parte a râului vieţii se află forţele negre ale răului, urii şi invidiei: Spânul viclean şi toţi cei şi cele care fac corp comun cu el. Filozofia existenţei acestui tip de om-animal se rezumă la ideea că „Dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrînte, demult ar fi sfîşiet pe om. Şi trebuie să ştiţi că şi între oameni cea mai mare parte sînt dobitoace, care trebuie ţinuţi din frîu, dacă ţi-i voie să faci treabă cu dînşii". Frica, teroarea şi forţa brutală sunt instrumentarul principal de menţinere a ordinii publice şi a disciplinei în lume. „Frica păzeşte bostănăria", – acesta e unul din compartimentele de bază ale codului (a)moral al Spânului.

În împrejurările în care forţele negre ale răului se află în ofensivă totală, „omul e dator să lupte cît a puté cu valurile vieţii, căci – zice Calul Năzdrăvan într-o convorbire cu Harap-Alb – ştii că este o vorbă: *Nu aduce anul*. Cînd sunt zile şi noroc, treci prin apă şi prin foc şi din toate scapi nevătămat". Dar, concluzionează acelaşi Cal Năzdrăvan, e nevoie ca să tragem învăţăminte şi din experienţa tristă „şi unii ca aceştia (ca Spânul şi cei de teapa lui – *H. C.*) sunt trebuitori pe lume cîteodată, *pentru că fac ca lumea să prindă la minte*". Cam în aceeaşi linie se înscriu şi sfaturile Sfintei Dumineci adresate aceluiaşi Harap-Alb, oprimat de suferinţele şi nedreptăţile prin care trecea: „*Cînd vei ajunge şi tu odată om mare şi tare*, *îi căuta să judeci lucrurile de-a fir-a-păr şi vei crede celor asupriţi şi necăjiţi*, *pentru că ştii acum ce e necazul*" (subl. n. – *H. C.*).

Cât priveşte „aliaţii" Spânului întru cele rele, ne vom referi doar la câteva exemple. Calea pe care o străbat cei cinci ieşiţi din normele măsurii, binelui şi adevărului – Gerilă, Flămânzilă, Setilă, Ochilă, Păsări-Lăţi-Lungilă – e transformată în pârjol şi paragină pustie. Căci: „Şi pe unde treceau, pîrjol făceau: Gerilă potopia pădurile prin ardere. Flămînzilă mînca lut şi pămînt amestecat cu humă şi tot striga că moare de foame. Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri, de se zbăteau peştii pe uscat şi ţipa şerpele în gura broaştei de secetă mare ce era pe acolo. Ochilă vedea toate cele ca dracul, şi numai înghiţeai ce da dintr-însul…". *Împăratul Roş*, spre care luase calea toţi cei cinci cu trăsături urieşeşti, însoţiţi de Harap-Alb, era şi el „un om pîclişit şi răutăcios la culme; nu avea milă de om nici cît de un cîne".

Analizând tipurile de reprezentanţi ai psihologiei, mentalităţii şi comportamentului uman din basmele marelui nostru clasic, putem conchide cu certitudine că **oamenii buni** şi **de bine**, care uneori pot fi creduli şi, pentru moment, traşi pe sfoară, pomenindu-se în situaţii dificile de manipulaţi şi înşelaţi până la urmă, *adevărul adevărat* iese la suprafaţă, demonstrând – cu surplus de argumente – că anume aceştia sunt, în ultimă instanţă, *învingătorii* în confruntarea cu minciuna, vicleşugul, invidia şi prostia; că mintea şi înţelepciunea sunt inseparabile de tot ceea ce ţine de omenie, de cinste, echitate şi adevăr, acestea din urmă fiind un atribut firesc, logic şi organic al fiinţei omeneşti în toată integritatea şi complexitatea ei.

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

Un model aparte de ajustare a fantasticului realităților concrete sau, mai bine zis, de îmbinare a lor într-o doză şi o formulă nemaiîntâlnită până atunci în opera lui Ion Creangă, a fost şi rămâne povestea *Ivan Turbincă* (1878). Pornind din mediul obişnuit al oamenilor de rând, cum se spune, Ivan, datorită agerimii şi deşteptăciunii sale native, ajunge printre cei mai blagosloviți şi aleşi ai lui Dumnezeu şi unul din cei mai temuți şi atotputernici adversari ai lui Scaraoschi împreună cu tot neamul său întunecat. Răpunerea morții şi câştigarea dreptului la *viață veşnică* – constituie ultima şi decisiva victorie a simplului om din popor asupra forțelor negre de pe celălalt tărâm. Căci: „Era odată un rus, pe care îl chema Ivan. Şi rusul acela din copilărie se trezise în oaste. Şi slujind el cîteva soroace de-a rîndul, acum era bătrîn. Şi mai-marii lui, văzîndu-l că şi-a făcut datoria de ostaş, l-au slobozit din oaste, cu arme cu tot, să se ducă unde-a vrea, dîndu-i şi două carboave de cheltuială. Ivan atunci mulțămi mai-marilor săi şi apoi luîndu-şi rămas-bun de la tovarăşii săi de oaste, cu care mai trase cîte-o duşcă, două de rachiu, porneşte la drum cîntînd". După cum vedem, acest început de poveste nu prevesteşte nimic neobişnuit, neordinar. Până şi întâlnirea din scena următoare a lui Ivan cu Dumnezeu şi sfântul Petru, deşi este una din domeniul fantasticului, e prezentată ca una din cele mai obişnuite *întâmplări*, caracteristice oricărei călătorii: întâlnirile şi contactele de rutină cu alți călători: „Şi cum mergea Ivan, şovăind cînd la o margine de drum, cînd la alta, fără să ştie unde se duce, puțin mai înaintea lui mergeau din întîmplare, pe-o cărare lăturalnică, Dumnezeu şi cu sfîntul Petre, vorbind ei ştiu ce. Sfîntul Petre, auzind pe cineva cîntînd din urmă, se uită înapoi şi, cînd colo, vede un ostaş mătăhăind pe drum în toate părțile. – Doamne, zise atunci sfîntul Petre, *spăriet*: ori hai să ne grăbim, ori să ne dăm într-o parte, nu cumva ostaşul acela să aibă harțag, şi să ne găsim beleaua cu dînsul. Ştii c-am mai mîncat eu o dată de la unul ca acesta o chelfăneală. – N-ai grijă, Petre, zise Dumnezeu. De drumețul care cîntă să nu te temi. *Ostaşul acesta e un om bun şi la inimă milostiv*. Vezi-l? Are numai două carboave la sufletul său; şi, drept cercare, hai, fă-te tu cerşitor la capătul ist de pod, şi eu la celălalt. Şi să vezi cum are să ne deie amîndouă carboavele de pomană, bietul om! Adu-ți aminte, Petre, de cîte ori ți-am spus, că *unii ca aceştia au să moştenească împărăția cerurilor*". Prezicerea lui Dumnezeu se îndeplineşte întocmai: Ivan le împarte câte o rublă „nenorociților", însoțindu-şi gestul obişnuit pentru el cu cuvintele: „Dar din dar se face raiul. Na-vă! Dumnezeu mi-a dat, eu dau, şi Dumnezeu iar mi-a da, că are de unde". Pentru că e „om cu dreptate şi hărnicie", Dumnezeu îi propune lui Ivan să aleagă cu ce ar dori să fie mulțumit pentru deschiderea sa atât de largă şi darnică către bine şi frumos. Alegerea lui Ivan provoacă zâmbetul Atotputernicului, dar o blagosloveşte cu multă îngăduință; Doamne, zice Ivan, în genunchi, „rogu-te, blagosloveşte-mi turbinca asta, ca, ori pe cine-oiu vrea eu, să-l vîr într-însa; şi apoi să nu poată ieşi de aici fără învoirea mea".

De aici încolo începe lupta neîmblânzită a blajinului şi harnicului om din popor, care este Ivan, cu forțele răului de pe alte tărâmuri.

Dracii, în frunte cu *căpitenia* lor Scaraoschi, de la curtea boierului şi pedepsele binemeritate cărora au fost supuşi; dracii de la poarta iadului şi din iad, unde plinul de chef şi bună dispoziție oaspete juca *Horodinca* şi *Cazacinca*; Moartea de la poarta raiului şi

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

suferinţele pe care le suportă drept „răsplată” pentru răul pricinuit de ea lumii nevinovate – toţi şi toate trec prin strâmtorile chinuitoare ale turbincii făcătoare de dreptate. Însă toate sunt până la o vreme şi, la un moment dat, părea că îi venise şi rândul lui Ivan. „Ei, Ivane, zice Dumnezeu la un moment dat, destul de-acum; ţi-ai mîncat mălaiul! De milostiv, milostiv eşti; de bun la inimă, bun ai fost, nu-i vorbă. Dar de la o vreme încoace, cam de pe cînd ţi-am blagoslovit turbinca aceasta, te-ai făcut prea nu ştiu cum. Cu dracii de la boierul acela ai făcut hara-para. La iad ai tras un guleaiu de ţi s-a dus vestea ca de popă tuns. Cu Moartea te-am lăsat pînă acum de ţi-ai făcut mendrele, cum ai vrut, n-ai ce zice. Dar toate-s pînă la o vreme, fătul meu. De-acum ţi-a venit şi ţie rîndul să mori; n-am ce-ţi face, căci şi Moartea are socoteala ei, nu-i lăsată numai aşa, degeaba, cum crezi tu”. În pofida sentinţei lui Dumnezeu, cu care Ivan se comportă aproape ca cu un om de rând, de a-l lipsi de turbinca fermecată, realizează ultima sa *şotie* de dimensiuni ancestrale: în sicriul făcut cu mâinile proprii, chipurile pentru sine, nimereşte Moartea, păcălită de Ivan într-un mod original şi plin de umor. Scăpată de Dumnezeu din chingile pieirii, căci îşi are şi ea rostul în această lume plină de păcate, îi destăinuie aproape „confidenţial”: „Să ştii, Ivane, că de-acum înainte ai să fii bucuros să mori; şi ai să te tîrîi în brînci după mine, rugîndu-mă să-ţi iau sufletul, dar eu am să mă fac că te-am uitat şi am să te las să trăieşti cît zidul Goliei şi Cetatea Neamţului, ca să vezi tu cît e de nesuferită viaţa la aşa de adînci bătrîneţe!”. Însă Ivan nu-şi pierde cumpătul şi dragostea de viaţă, continuând drumul vieţii sale din totdeauna. „Şi aşa a trăit Ivan cel fără de moarte veacuri nenumărate, şi poate că şi acum o mai fi trăind, dacă n-a fi murit”.

În povestea *Ivan Turbincă* eroul principal e unul de etnie *străină*, *rusă*. Prin felul lui de a fi, el ilustrează, cu brio, în anumite situaţii, acest lucru: e un suflet deschis ca şi stepele de necuprins ale Rusiei; e predispus pentru manifestări „publice” vesele de tipul *guleaiurulor*, însoţite de un păhărel de „vorbă” şi de bună dispoziţie, şi a. În întreg comportamentul său însă, Ivan *e tipul ţăranului moldovean* de la poalele muntelui cu tot ce are el mai sublim şi mai frumos, moştenit de la înaintaşi sau agonisit prin sudoarea frunţii: harnic, isteţ, bun la suflet, săritor la nevoie, cinstit, onest, deştept etc. Prezenţa mănăstirii Goliei şi a Cetăţii Neamţului în textul naraţiunii, împreună cu modul profund localizat de a gândi şi a se exprima a personajului, sunt dovezi irefutabile în ce priveşte originile şi identitatea etnonaţională a personajului cu pricina, cât şi al întregii poveşti în ansamblu. În acelaşi timp trăsăturile enumerate constituie, într-un fel sau altul, caracteristicile *de bază ale omului simplu universal*, cu tot ce are el mai bun şi mai durabil, în lupta împotriva imperiului răului, a forţelor ce ameninţă temeliile sociale şi umane ale lumii reale şi imaginare.

La fel ca şi în toate celelalte cazuri privind genul poveştilor fantastice şi cu fabulaţii extraterestre, în *Ivan Turbincă* elementul realist se infiltrează masiv şi profund în cel imaginar, imprimându-i acestuia o conotaţie umană, socială, filozofică, naţională şi universală unică şi irepetabilă.

[3] Deşi unele scrieri ale lui Ion Creangă, cum ar fi *Poveste*, *Pîcală*, *Ursul pîcîlit de vulpe* etc., poartă însemnele unor poveşti, sunt în realitate nişte povestiri sau nuvele de

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

ficțiune cu suporturi documentare-realiste, fapt care îi determină pe editorii-cercetătorii creației scriitorului nostru să le plaseze – şi pe bună dreptate – la capitolul „povestiri", fie ele şi *didactice*, sau, pur şi simplu, la compartimentul *Povestiri*, alături de *Moş Nichifor Coţcariul*, *Popa Duhu*, *Moş Ion Roată*, *Ioan Roată şi Vodă Cuza* şi altele. Pe lângă multe altele trăsături comune care le apropie şi le unesc, sunt şi acele ce țin de tema acestui capitol: corelația şi conflictul dintre *minte* şi *prostie* cu toate derivatele lor. Şi, desigur, în aceste circumstanțe nu poate să nu-şi justifice apariția legendarul erou popular *Păcală* (la I. Creangă – *Pîcală*).

O definiție de *Dicționar* a personajului cu pricina se prezintă astfel: „*Păcală*, erou satiric din snoavele populare româneşti, înzestrat cu o deosebită istețime, cu îndrăzneală şi umor, care îşi îndreaptă batjocura directă, usturătoare şi răutăcioasă, ca şi ironia subtilă, împotriva protipendadei vechiului sat românesc (primar, popă, jandarm, judecător, bogătan, etc.)… În popor, numele lui *Păcală* a devenit un epitet atribuit persoanelor înzestrate cu istețime, îndrăzneală şi umor". [2, p. 690-691]. Totul e adevărat, cu unele mici rectificări, în această definiție. Ion Creangă n-ar fi ceea ce este, dacă n-ar fi introdus şi sub acest aspect unele „precizări" şi interpretări proprii ale personajului amintit.

Model de *prostie* crasă poate servi nuveleta *Poveste* (1874), în care umorul plin de ironie caracterizează esența scrierii. Toate pornesc de la soția şi soacra personajului principal, prima dintre care „era cam proastă", iar a doua, eufemistic vorbind, „nu era tocmai hîtră". Stupefiat de impasul alogic şi absurd, pe care şi-l imaginase mintea redusă şi întoarsă pe dos a celor două femei – cum că drobul de sare, rostogolit de mâță, ar putea cădea de pe horn drept în capul copilului şi să-l omoare – tatăl copilului porneşte „disperat" în lumea mare ca să se convingă, – dacă există undeva şi pe undeva oameni *mai proşti* decât soție-sa şi soacră-sa sau dacă comportamentul lor constituie treapta de vârf a acestei anormalități intelectual-mentale. Răspunsul final de natură „pozitivă", că adică da, există şi mai proşti (omul cu oborocul în mâini, care vroia să aducă lumina soarelui în bordei; meşterul ce şi-a construit carul în casă şi care, pentru ca să-l scoată afară, era gata să taie uşorii de la uşă, căci aceştia erau mai strâmți decât propria-i construcție; gospodarul care se chinuia să arunce cu țăpoiul nucile în pod; şi, în sfârşit, un aşa-zis creştin, care, legându-şi cu o funie vaca de gât, se chinuia şi o chinuia s-o urce pe şură s-o „ospăteze" cu *oleacă de fîn*), îl face să se întoarcă oarecum „satisfăcut"; căci trebuie să-ți imaginezi câtă satisfacție poate să producă o prostie, fie ea mai mică sau mai mare decât alta! Mai ales că păcăliții sunt ei înşişi păcălitori, esența ridicolă a fenomenului aflându-se în *prostia genetică* a personajelor respective.

Alt gen de prostie şi altă formă de „contracarare" a ei întâlnim, de pildă, în *didacticile Pîcală* (1874) şi *Ursul pîcîlit de vulpe* (1878). Dacă în prima scriere *păcălitorul* e, de fapt, un *autopăcălit*, în cea de a doua, *Vulpea e Pîcîlici adevărat* şi *consecvent* până la capăt.

Răspunsurile lui *Pîcală* la întrebările *Negustorului* sunt evazive, în doi peri, aproximative şi contrare sensului logic şi firesc de lămurire a unor situații şi fenomene concrete pe care le urmăreşte omul de afaceri. La întrebările: *de unde este*, *cum îl cheamă*, *cum îl strigă*, *ce bucate* (adică, culturi cerealiere) *se fac pe la ei*, *cum se vinde şi cu*

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

cît se vinde recolta pământului, *pe cine ascultă* şi *de cine se tem ei în sat cel mai mult* etc., Pîcală răspunde anapoda: că e din satul natal; că îl cheamă „ca pe oricine: vinăncoace, ori vin aici"; „că din bucatele preferate mămăliga se situează pe primul loc; că frica cea mai mare în sat o produce buhaiul lui moş Popa, şi aşa mai departe. Fiecare „răspuns" la întrebare e însoţit de unul din calificativele distanţatoare şi depreciative ale Negustorului (*înţeleptului*, în cazul de faţă): *om prost* (de două ori), *om fără cap*, *neghiob*, *nătărău*, *lighioaie proastă*, pentru ca să le pună vârf la toate depreciativul de animal, dobitoc: „– Mă!… da'!ce namilă de om eşti tu? Nu cumva eşti vreun duh rău, frate cu Mează-noapte sau cu Spaima-pădurii? – Ei, Doamne! De ce mă-ntrebi, cînd mă-ntrebi, cînd mă priveşti? Ce? Nu vezi că-s om ca şi dumneata: cu cap, cu ochi, gură, nas, mîini şi cu picioare, mă mişc şi mă uit ca toţi. – Aşa te văd şi eu, dar ai minte şi simţire abia ca un dobitoc" (subl. n. – *H. C.*). Concluzia finală a *Înţeleptului*, în cazul de faţă a *Negustorului*, e că interlocutorul său nu-i în toate minţile sau – în limbaj popular – *nu-i ajunge o doagă*: de aceea nu-i rămâne decât să-i recomande „deşteptului" de Pîcală să se adreseze butnarului sau dogarului satului ca să-i pună doagele ce-i lipsesc. Căci: „Prostia din născare, leac în lume nu are; ea e uricioasă boală, ce nu se vindecă în şcoale, ba nici în spitale". Să reţinem, că drept tratament al prostiei omeneşti nu poate servi nici cartea (studiile, învăţătura), cu care vor să şi-o acopere unii indivizi aparte şi grupări de aşa-zişi intelectuali, şi nici asistenţa medicală, care ar putea contracara defectele genetice, ce ţin de minte şi inteligenţă, calităţi care îşi au rădăcinile în tradiţiile fiziologice şi biologice, alături de cele spirituale şi intelectuale ale părinţilor, ale familiei, ale neamului. A avea fizionomie şi înfăţişare de om, deducem din citatul de mai sus, încă nu înseamnă, în mod automat, că reprezinţi regnul uman; pentru a obţine acest drept e nevoie de multă minte, de multă intuiţie şi de mult simţ ca în anumite circumstanţe favorabile aceste calităţi să se implementeze şi să se dezvolte în chip normal. Setea de înavuţire cu orice preţ, viclenia, invidia, grandomania, râvna de a domina oricând şi oriunde, intelectual şi fizic, – sunt defecte fundamentale, care condiţionează trecerea bipedelor umane în clasa patrupezilor.

Vulpea vicleană din *Ursul pîcîlit de vulpe* e aceea care câştigă – prin hâtrie şi şmecherie – „competiţia" intelectuală şi materială, iniţiată de ea în raport cu *ţăranul simplu* şi *cinstit* şi *ursul credul*, între aceşti doi din urmă neexistând în fond niciun fel de deosebiri umane esenţiale, cu toate deosebirile lor radicale din punct de vedere genetic şi biologic. Prefăcându-se moartă şi întinzându-se în calea carului cu boi plin cu peşte, Vulpea se pomeneşte aruncată în car fără supravegherea stăpânului, ceea ce îi permite ei să golească carul de bunurile ce le transporta. Al doilea la rând vine *cumătrul ei ursul*, care e sfătuit de vicleana sa rudă – vulpea – să-şi prindă în *băltoagă* cu propria coadă peştele de care duce dorul şi cu care vrea să-şi potolească pofta nemărginită. Însă „pescuitul" ursului se termină tragic pentru el, căci în noaptea cu pricina, din cauza unui îngheţ neprevăzut, în loc de peştele multrâvnit în vârful cozii, se alege cu coada ruptă odată şi pentru totdeauna. Încercarea ursului de a se răzbuna şi a o pedepsi pe *cumătra* Vulpe pentru fărădelegea comisă, se termină cu al doilea eşec. Şi ursul este nevoit, în cele din urmă, să accepte şi să recunoască înfrângerea, ceea ce ar vrea să însemne că viclenia şi minciuna au câştigat disputa. În realitate, sensul general al nuveletei ar putea fi formulat şi altfel: răului

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

dezmățat trebuie să i se opună rezistența cuvenită, iar împăciuitorismul şi echidistanța nu sunt întotdeauna sculele adecvate pentru instalarea adevărului şi dreptății.

Scrierile realiste cu parfum de basm sau de poveste, în care mintea şi prostia sunt tratate de pe pozițiile lucidității, mai mult sau mai puțin, echidistante, cum e şi în cazul povestirilor *Pîcală*, *Ursul pîcîlit de vulpe*, menționate mai sus, se înrudesc, dar şi se deosebesc de cele care au în vizor realitatea imediată, personaje şi întâmplări selectate din anturajul scriitorului, coparticiparea nemijlocită a acestuia la evenimente făcându-se simțită atât în evocarea epică a situațiilor, cât şi în prezentarea emotiv-psihologică a personajelor evocate. Vom încerca să demonstrăm acest lucru poposind, în continuare, asupra câtorva povestiri de acest gen, cum sunt *Popa Duhu* (1881), *Moş Nichifor Coțcariul* (1877), *Moş Ion Roată* (1880) şi *Ioan Roată şi Vodă Cuza* (1883).

Stufoasa frază de început din *Popa Duhu*: „Cine-a întîlnit vrodată în calea sa un popă, îmbrăcat în straie sărăcuțe, scurt la stat, smolit la față, cu capul pleş, mergînd cu pas rar, încet şi gînditor, răspunzînd îndesat «sluga dumitale» cui nu-l trecea cu vederea, căscînd cu zgomot cînd nu-şi găsea omul cu care să stea de vorbă, făcînd lungi popasuri prin aleile ascunse ale grădinilor publice din Iaşi, cîte cu o carte în mînă, tresărind la cîntecul păsărelelor şi oprindu-se cu mirare lîngă moşinoaiele de furnici, pe care le numea el «republici înțelepte», dezmerdînd iarba şi florile cîmpului, icoane ale vieții omeneşti, pe care le uda cîte c-o lacrimă fierbinte din ochii săi şi apoi, cuprins de foame şi obosit de osteneală şi gîndire, îşi lua cătinel drumul spre gazdă, unde-l aştepta sărăcia cu masa întinsă. Acesta era părintele Isaia Duhu, născut în satul Cogeasca-Veche din județul Iaşi”. O întreagă nuvelă într-un singur alineat: portretul fizic şi psihologic al eroului; înțelepciunea şi rafinamentul lui sufletesc; starea socială şi materială mai mult decât deplorabilă a lui. Ceea ce urmează mai departe e o detalizare şi exemplificare a celor cuprinse în acest adevărat *camerton* al întregii scrieri. Personalitate înzestrată cu toate capacitățile şi calitățile de a fi pusă *în capul mesei*, părintele Isaia Duhu e împins la periferia societății, desconsiderat fiind moralmente şi deposedat de orice condiții materiale suficiente de trai. Care e cauza acestei nedreptățiri totale? E simplul adevăr: că el e superior tuturor celor din tagma preoțească, inclusiv celor superiori ierarhic, fapt care trezeşte neagra invidie şi provoacă acțiunile de umilire şi răzbunare. Al doilea mare „păcat” al lui popa Duhu îl constituie *cinstea*, *curajul*, şi *demnitatea* de a spune adevărul în față şi de a-l apăra, fără teamă şi ezitare, oricât de neplăcut şi amar n-ar fi fost pentru oponenții săi, căci aşa era el de la Dumnezeu: *mare de inimă*, *dar de gură şi mai mare*; şi apoi, „nu-şi astîmpăra gura cătră mai-marii săi măcar să-l fi picurat cu lumînarea”, căci era dintre aceia, cărora „nu i-a tors mă-sa pe limbă”. Vârf la toate le pune rostul cărții şi al înțelepciunii din cărțile religioase, *spiritiste*, care, „încăpînd în mîna unor şarlatani ignoranți”, care, conform zvonurilor răspândite tot de ei, „fac minuni ca sfinții”. În replică la aceste triste neadevăruri, părintele Duhu remarcă: „Vai de cel ce se sminteşte, dar mai vai de cel prin care vine sminteala!” Adică, vai de cei care profanează sfintele valori şi sfintele adevăruri, menirea cărora este, dimpotrivă, să le apere şi să le provăduiască cu tot cugetul şi cu tot sufletul. Astfel *marginalul* şi ciudatul popa Duhu rămâne în memorie ca un om cuminte, de o înaltă înțelepciune şi

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

delicateţe sufletească, în timp ce pretinşii stâlpi ai moralităţii, culturii şi civilizaţiei se asociază cu *deşeurile* adevăratelor valori eterne şi umane.

Sub amprenta modernităţii se află şi povestirea *Moş Nichifor Coţcariul* (1877), una dintre cele mai importante şi valoroase creaţii de ficţiune crengiene din literatura noastră clasică. La această scriere vom reveni mai pe îndelete cu alt prilej. Aici am vrea să reţinem doar următoarele.

Ca şi în alte cazuri, cheia naraţiunii, componentele ei de bază se află formulate în prima secvenţă a povestirii. „Moş Nichifor, citim în această *introducere* în felul ei, nu-i o închipuire din poveşti, ci e un om ca toţi oamenii; el a fost odată, cînd a fost, trăitor în mahalaua Ţuţuenii din Tîrgul Neamţului, dinspre satul Vînătorii Neamţului. Cam pe vremea aceea trăia moş Nichifor din Ţuţueni, pe cînd bunicul bunicului fusese cimpoiaş la cumătria lui moş Dediu din Vînători, fiind cumătru mare Ciubăr-vodă, căruia moş Dediu i-a dăruit patruzeci şi nouă de mioare, oacheşe numai de cîte un ochiu". Descrierea istoricităţii şi vechimii evenimentelor nu e decât un apanaj, o perdea trandafirie menită să imprime celor relatate amprenta tradiţiei durabile şi a evenimentelor verificate de timp. Moş Nichifor Coţcariul e acelaşi tip de ţăran moldovean de la poalele Munţilor Carpaţi, cu toate calităţile lui de om integru şi dintr-o bucată, la fel ca şi toţi eroii crengieni de aceeaşi sorginte. Cu o remarcă însă esenţială: simplul, neşcolitul şi necioplitul de harabagiu de prin partea locului ţine un discurs şi reprezintă un model fără precedent de intuiţie, inteligenţă şi sensibilitate umană în competiţia dintre tinereţe şi bătrâneţe, dintre înţelepciune şi dragoste, dintre viaţă şi moarte. Căci ceea ce s-a întâmplat cu căruţaşul moş Nichifor Coţcariul la cei vreo patruzeci de ani ai săi şi proaspăta căsătorită Malca, aflată la cele sub douăzeci de primăveri trăite pe acest pământ – într-o interpretare simplistă, carnală şi animalică – putea să devină o istorie dintre cele mai banale şi mai crude vizavi de nişte relaţii nestatutare dintre un bărbat în vârstă şi o tânără reprezentantă a genului opus. Ceea ce a făcut moş Nichifor Coţcariul în noaptea de pomină a fost ceva pornit dintr-un sentiment *de adîncă nostalgie* pentru tinereţea neîmplinită, rămasă deja în amintiri, dar încă plină de farmece şi însoţită de toate atributele sublime, dar şi umbrită totodată de neizbânzile vieţii conjugale, fiind lipsit de *babă* (de soţia legitimă) de fericirea de a avea copii, adică moştenitori, continuatori aşteptaţi şi multdoriţi ai familiei şi ai neamului. La rândul ei Malca, în timpul călătoriei mirifice, s-a văzut cuprinsă de această nostalgie a dorului şi a vieţii neîmplinite, fiind încadrată în această atmosferă generală mai mult de basm, decât reală, mai mult lirică decât epică, mai mult instinctiv, decât conştient, în scopul de a regenera, de a ameliora, de a tămădui o situaţie dramatică, în fond, o rană, umbrită de durerea neîmplinirilor. La temelia acestor sentimente nobile se află înţelepciunea populară şi valorile morale acumulate de popor de-a lungul secolelor.

Dar, pentru a ne crea o imagine pe cât de autocritic şi lipsit de orgoliu a fost autorul *Amintirilor din copilărie*, e suficient să amintim de *Prefaţa* la *poveştile* sale: „Iubite cetitoriu, Multe prostii ăi fi cetit, de cînd eşti. Ceteşte rogu-te şi ceste şi unde-i vedè că nu-ţi vine la socoteală, iè pana în mînă şi dă şi tu altceva mai bun la ivală, căci eu atîta m-am priceput şi atîta am făcut" [3, p. 3]; cât şi, mai ales, de *povestea* (aşa o numea autorul – *H. C.*) *Moş Nicifor Coţcariul* în propria-i interpretare, pe care o aflăm

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

în scrisoarea lui Ion Creangă către Titu Maiorescu din 10 noiembrie 1876 şi din care citǎm în continuare: „D-voastră cred că veţi fi rîs şi de mine şi de dînsa (de *Moş Nichifor Coţcariul – H. C.*), şi cu drept cuvînt: pentru că este o copilărie, scrisă de un om mai mult bătrîn decît tînăr; da'bine, da'rău, D-zeu ştie. Eu atîta ştiu numai că am scris lung, pentru că n-am avut timp să scriu scurt. Dar ce am scris, şi cum am scris, am scris…" [4, p. 197]. Printre rândurile de excesivă modestie, cum că această *copilărie* a fost *scrisă de un om mai mult bătrîn decît tînăr* şi că a fost recomandată pentru tipar într-o şedinţă cam „somnoroasă" a societăţii *Junimea* din Iaşi, pe la orele 12 de noapte – „poate mai mult pentru încurajare. Sau mai ştiu eu… poate ca şi pentru: P. A. Călescu…" – s-ar putea întrezări o ironie dintre cele mai subtile şi neprefăcute la adresa elitei literare de atunci, care, în ameţeala oboselilor de noapte târzie or fi făcut un gest de caritate, încurajându-l pe „*debutantul*" *întârziat* în tentativa sa de a se afirma sau, mai bine zis, de a-şi încerca „norocul" într-un domeniu atât de delicat şi neordinar cum este literatura artistică. Toate acestea ne sugerează ideea că *mai mult bătrînul decît tînărul* autor al naraţiunii, adică Ion Creangă, îşi află întruchipare şi expresie artistică, intelectuală şi psihologică în chipul ţăranului-harabagiu – moş Nichifor Coţcariul – care, datorită inteligenţei sale native, a izbutit să plaseze un subiect din viaţa de toate zilele într-un anturaj poetic şi eticomoral de o nemaiîntâlnită frumuseţe.

Spre deosebire de creaţiile analizate până acum, în care elementul folcloric e prezent, fiind afişat mai mult sau mai puţin deschis, povestirile *Moş Ion Roată* (1880) şi *Ion Roată şi Vodă Cuza* (1883) sunt integral ancorate în timp. Ambele nuvele sunt axate şi reflectă, din unghiuri de vedere oarecum diferite, una şi aceeaşi problemă: pregătirea actului *unirii* Principatelor Moldovei şi Munteniei (Valahiei), într-un singur stat unitar – Statul Român, fapt istoric, care s-a produs în anul 1859. Însă faţă de această idee crucială în viaţa Principatelor Dunărene nu exista, la început, o atitudine şi o înţelegere unică: într-un fel o interpretau şi o prezentau *elitele intelectuale* şi *boierimea* ţării, adică *deştepţii* şi *înţelepţii* din oficiu; şi cu totul altă viziune asupra celor ce se pregăteau împărtăşeau *ţăranii* de la coarnele plugului, *oamenii simpli* de la ţară, adică *prostimea* neînvăţată şi neşcolită. În urma confruntării directe dintre aceste două atitudini şi interpretări contrarii, până la urmă se dovedeşte că înţelepciunea şi demnitatea nu sunt de partea sofisticaţilor cu ştiinţă de carte şi poziţie socială avansată, ci de partea oamenilor simpli, cu inteligenţa lor înnăscută şi cu experienţa de viaţă unică în felul ei. Adevărurile intelectualiste, care nu pot fi nici ele negate în esenţa lor, cedează categoric în faţa logicii şi înţelepciunii populare.

Discursurile pline de *blndeţe* şi *adevăruri* patriotice şi ştiinţifice privind *Unirea*, rostite de reprezentanţii *boierilor moldoveni liberali* Costache Hurmuzachi, M. Kogălniceanu şi alţii, în faţa ţăranilor invitaţi, în anul 1857 la Iaşi, din toate judeţele Moldovei, pentru a li se lămuri importanţa acestui act istoric, – e aproape impecabil. „Apoi, iaca ce, oameni buni, – îşi începe oratorul alocuţiunea: de sute de ani, două ţări surori, creştine şi megieşe, Moldova noastră şi Valahia sau Ţara Muntenească, de care poate-ţi fi auzit vorbindu-se, se sfîşie şi se mănîncă între dînsele, spre cumplita urgie a neamului românesc. Ţări surori şi creştine, am zis oameni buni; căci, precum ne închinăm noi, moldovenii, aşa se închină şi fraţii noştri din Valahia. Statura, vorba, hrana, îmbrăcămintea

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

şi toate celea şi toate obiceiurile cîte le avem noi le au întocmai şi fraţii noştri munteni". Nota majoră a discursului: „Iaca, oameni buni, ce treabă creştinească şi frumoasă avem de făcut. Numai Dumnezeu să ne-ajute!.. Şi dacă aveţi ceva de zis, nu vă sfiiţi; spuneţi verde, moldoveneşte, ca la nişte fraţi ce vă suntem; că de-aceea ne-an adunat aici ca sa ne luminăm unii pe alţii şi Dumnezeu să ne lumineze pe toţi cum a şti el mai bine!" *Mulţimea simplă* e gata din oficiu să cedeze dreptatea şi adevărul *oratorului şcolit* . Neînduplecatul moş Ion Roată sesizează excelent subtextul propagandistic-demagogic al oratorului, care se sprijină nu atât pe convingerea argumentului, cât pe „frumuseţea" şi ajustarea logicii mulţimii în jurul unei idei mari, de avantajele căreia vor profita *bunii de gură*, iar *nu poporul*. „*Eu socot* – zice în replică moş Ion Roată, – *că treaba asta se putea face şi fără noi*; *că*, *dă*, *noi ştim a învîrti sapa*, *coasa şi secera*, *dar dumneavoastră învîrtiţi condeiul şi*, *cînd vreţi*, *ştiţi a face din alb negru şi din negru alb… Dumnezeu v-a dăruit minte*, *ca să ne povăţuiţi şi pe noi*, *prostimea*…". Şi, ca să vedeţi, boierul, care ştie *să facă din alb negru şi din negru alb* şi, uns fiind cu harul lui Dumnezeu, adică dăruit cu multă minte şi înţelepciune pentru a conduce *prostimea*, încercă să le demonstreze „supuşilor" săi – de pe aceleaşi poziţii de amăgire şi înşelare a celor mulţi – cum că, „s-a trecut vremea ceea, pe cînd numai boierii făceau totul în ţara aceasta ş-o storceau după plac. Astăzi toţi, de la vlădică pînă la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile şi la fericirea ţării. Muncă şi cîştig, datorii şi drepturi; pentru toţi deopotrivă". O democraţie, o bună stare şi un egalitarism ca pe timpurile comunismului proletar!

Ultimul *argument*, din partea *Boierului*, întru susţinerea unirii, e bolovanul din curte, pe care Ion Roată nu-l poate urni din loc de unul singur, ci numai în comun, împreună cu consătenii săi. În momentul când patriotul şi democratul de boier credea că a obţinut victoria definitivă şi că ideea actului istoric preconizat privind unirea Principatelor a ajuns şi în adâncimile conştiinţei reprezentanţilor ţărănimii de la coarnele plugului, urmează replica decisivă a lui Ion Roată: „Dă, cucoane, să nu vă fie cu supărare, dar de la vorbă şi până la faptă este mare deosebire. Dumneavoastră, *ca fiecare boier*, numai ne-aţi poruncit să aducem bolovanul, dar nu aţi pus umărul împreună cu noi la adus, cum ne spuneaţi dinioară, că de-acum toţi au să iee parte la sarcini: de la vlădică pînă la opincă. Bine-ar fi dac-ar fi aşa, cucoane, căci la războiu înapoi şi la pomană năvală, parcă nu prea vine la socoteală. Iar de la bolovanul dumneavoastră am înţeles aşa: că pînă acum noi, ţăranii, am dus fiecare cîte-o piatră mai mare sau mai mică pe umere: însă acum suntem chemaţi a purta împreună tot noi, *opinca*, o stâncă pe umerele noastre…". Vorbele bătrânului ţăran au urmări pozitive în sufletul şi conştiinţa semenilor săi, în timp ce boierul „a înghiţit găluşca şi a tăcut molcum".

Victoria logicii şi moralei ţărăneşti asupra cele boiereşti e una categorică şi, la prima vedere, imposibil de a i se găsi alternativă. Dar nu a fost să fie, căci învinsul moralmente îşi caută justificare şi salvare în forţa pumnilor şi a măsurilor de constrângere şi răzbunare. Moş Ion Roată devine, în aceste împrejurări, din *învingător* moral, *victimă* a celor care deţineau în mână pâinea şi cuţitul, lucru pe care autorul îl demonstrează cu lux de amănunte în cea de a doua povestire axată pe acelaşi subiect – *Ioan Roată şi Cuza Vodă*.

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

Societatea s-a pomenit împărțită în două tabere – şi nu numai din punct de vedere social: bogați şi săraci, dar din punctul de vedere al mentalităților, „fiind în luptă *timpul de față cu cel trecut*”. Cu alte cuvinte, apăruse, în limbajul modern, un acut conflict dintre generații. Căci: „Boierii cei mai tineri, crescuți de mici în străinătate numai cu franțuzească şi nemțească, erau cîrtitori asupra *trecutului* şi cei mai guralii totodată”. În această confruntare de principii şi valori, unii dintre aceştia îi numeau, *în aprinderea lor*, pe cei bătrâni: „rugini învechite, işlicari, strigoi şi cîte le mai venea în minte, după cum le era şi creşterea; dă, învățați nu-s?”

Ce-i drept, nici unii dintre bătrâni nu stăteau cu limba stinsă în gură *cînd se mîniau*, dându-le şi ei tinerilor „cîte-un ibrişin pe la nas, numindu-i: bonjurişti, duelgii, pantalonari, oameni smintiți la minte şi ciocoi înfumurați şi lepădați de lege, stricători de limbă şi de obiceiuri”. În fond, toți reprezentanții poporului în Divanul Ad-hoc erau pentru *unire*, cu deosibirea că „bătrînii voiau *Unire* cu tocmală, iar tinerii *Unire* fără socoteală, cum s-a şi făcut”. La vorbele *frumoase*, dar lipsite de sens şi profunzime, moş Ion Roată i-o taie: „Aveți bunătate şi vorbiți mai moldoveneşte, cucoane, să ne dumirim şi noi; căci eu, unul drept să vă spun, că nu pricep nimică, păcatele mele!” Lipsa de ştiință de carte şi sărăcia unui *ghiorlan* ca moş Ion Roată, deținător doar de un *petec de pămînt*, față de el, boieroiul cu studii de pripeală şi proprietar *cu optzeci de mii de fălci de moşie*, îi provoacă pretinsului elitar dezgust şi dispreț față de înțelepciunea şi curajul neprefăcut a-l reprezentantului poporului truditor care era moş Ion Roată. Maxima altui țăran de prin partea locului pe nume Alecu Forăscu: „Decît un bonjurist c-o mînă de învățătură, mai bine un țăran cu un car de minte!”, spusă în 1857, în prezența colonelului Alexandru Ion Cuza, a produs impresie, iar comportamentul țăranului cu verticalitate şi cu demnitate rar întâlnită, i-a rămas puternic întipărit în memoria viitorului domnitor al Principatelor Unite.

Însă acest comportament nu i l-a iertat lui moş Ion Roată boierul vecin cu moşia, care, întors acasă l-a supus, ca semn de răzbunare, pe țăranul *rebel*, unor înjosiri morale şi unui dezastru material-economic nemaipomenit. Trecând, în drum spre Bucureşti, prin localitatea respectivă, domnitorul, deja al Principatelor Unite, A. I. Cuza are ocazia să-l revadă şi să-l asculte pe *bătrînul* şi *necăjitul*, *cu lăcrimile-n ochi* – moş Ion Roată în legătură cu cele suferite de el după întoarcerea de la şedințele Divanului Ad-hoc cu câțiva ani în urmă. Din petiția cu pricina: „Numai Dumnezeu să-i deie sănătate şi bine, *dar amarnic m-a lovit în avere şi în cinste*. Crede, măria-ta, că nici eu n-am fost aşa de sec, între cei de-o samă cu mine. Dar, cum am ajuns acasă, goană şi prigoană pe capul meu, din partea boierului, în tot feliul”. Toate aceste fărădelegi erau făcute prin slugile boierului sau acoliții lor. Dus până la disperare, moş Ion Roată se hotărăşte să se adreseze direct stăpânului. „Şi boierul, continuă el, în loc de un cuvînt bun, m-a scuipat drept în obraz, de față cu slugile sale şi cu alți oameni ce se aflau atunci la curte, încît am crezut că a căzut ceriul pe mine”. În felul acesta bătrânul țăran, implicat fără să vrea în problemele politice ale vremii, se pomeneşte într-o stare nemaipomenită de umilință morală şi sărăcie materială. Este *calicit cu desăvîrşire* în aceşti cîțiva ani de execuție sălbatică de către mai marele şi mai puternicul zilei, care *i-a ridicat şi cinstea care pentru el a fost cel mai scump lucru* pe această lume.

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

Cele două fişicuri de napoleoni înmânate de Alexandru I. Cuza lui moş Ion Roată pentru a-şi acoperi cât de cât nevoile materiale, nu-l satisfac, desigur, pe multpătimitul *Ţăran* cu literă mare, solicitându-i răspunsul la întrebarea: „Dar cu ruşinea ce mi-a făcut, cum rămîne, măria-ta?" Răspunsul urmează: „Cu ruşinea, iaca aşa rămîne, moş Ioane, zise Cuza-Vodă, sărutîndu-l şi pe un obraz şi pe altul, în faţa mulţimii adunate. Du-te şi spune sătenilor dumitale, moş Ioane, că, pe unde te-a scuipat boierul, te-a sărutat domnitorul ţării şi ţi-a şters ruşinea". E greu de judecat astăzi, dacă cele două fişicuri de napoleoni şi sărutul domnitorului pe ambii obraji au constituit recompensa reală pentru pierderile şi suferinţele îndurate de bătrânul Ion Roată. Principalul ce se desprinde din această tulburătoare istorie e că *omenia* obţine totală victorie asupra brutalităţii, laşităţii şi minciunii, iar *înţelepciunea* nativă, venită de la Dumnezeu, nu poate fi substituită prin simulacre sau semiadevăruri, chiar dacă acestea sunt înveşmântate în scutece de cultură şi civilizaţie, menite să sustragă atenţia martorului-observatorului-analistului-participantului nemijlocit la spectacolul vieţii de la esenţa fenomenelor, de la formula reală ce exprimă adevărul. Metafora *bolovanului* din grădină, adus pe umerii ţăranilor simpli şi fără carte, gândită de boier ca argument în favoarea ideilor ce le promova, devine până la urmă contraargument, un act fals demagogic, căci el personal, dând doar dispoziţii din jilţ, n-a participat direct cu nimic la unirea din loc a poverii, tot greul punându-l pe umerii „necioplţilor", însuşindu-şi, în schimb, cu de la sine putere, partea leului în ce priveşte meritele actului realizat de alţii. Ca şi în celelalte cazuri, examinate până acum, *mintea*, *obrazul* şi *înţelepciunea* se dovedesc a fi, până la urmă, de partea *cinstei* şi *adevărului*, răsturnând falsa piramidă a *aroganţei* lustruite şi minciunii sfidătoare, cocoţate în capul mesei.

Pe lângă cele remarcate mai sus, e nevoie să reţinem încă un moment foarte important ce ţine de *intuiţia* extraordinară a lui Ion Creangă şi a *produsului* său literar-intelectual, ţăranul cu adânci temelii în tradiţia istorică şi mentalitatea populară – moş Ion Roată. Vorba e de fixarea unei întregi perioade de *tranziţie* din viaţa şi mentalitatea ţării, poporului şi a fiecărui individ; trecerea de la sistemul feudal la cel capitalist, de la un popor dezbinat la unul unitar, de la o cultură veche la una modernă, de la o psihologie şi mentalitate în bună parte de factură bizantină la o alta de tip european. Incertitudinea şi caracterul contradictoriu al timpului şi ai trăitorilor spaţiului geografic dat sunt reflectate în aceste două povestiri despre înţeleptul ţăran de la coarnele plugului, moş Ion Roată, cu o rară precizie, subtilitate şi profunzime.

Indiferent de ce perioadă de tranziţie, cronologiceşte, este vorba: de cea din vremea lui *Ion Roată* de la mijlocul secolului XIX sau de cea din prima jumătate a secolului XX din vremea lui *Onache Cărăbuş*, formele de manifestare şi consecinţele acestor tranziţii au foarte multe asemănări, fie că e vorba de consecinţele lor pozitive, fie de cele tragice şi dramatice sau de cele comice şi absurde.

[4] Un compartiment cu totul aparte în cadrul acestui articol îl constituie *Amintirile din copilărie* (1881, 1882, 18892), scrise de Ion Creangă la vârsta maturităţii senile şi a suferinţelor chinuitoare, provocate de boala necruţătoare, ce au condus, în cele din urmă,

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

la sfârşitul dramatic întâmplat la 31 decembrie 1889. Pe acest fundal pământesc tragic se înalță imaginea curată şi neprihănită a *copilului* şi *copilăriei* lui Ion Creangă, dar şi a copilului de oriunde şi oricând, confirmând încă odată o zicere a lui Novalis (1772-1801), celebru poet romantic german: „Acolo unde sunt copii este şi o vîrstă de aur” [5, p. 77]. Acțiunile năstrușnice şi neordinare, acoperite de haina sinceității, deschiderii şi nevinovăției, pun în fața cititorului de toate vârstele chipul ființei omeneşti, care, la o anumită vârstă, strălumineză întreg edificiul uman în toate componentele lui definitorii. „Hai mai bine despre copilărie să povestim”, zice autorul la un moment dat, căci „ea singură este veselă şi nevinovată”. Şi tocmai „acesta-i adevărul”.

Smărăndița popii era „o sgîtie de *copilă ageră la minte* şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toți băieții şi din carte, dar şi din nebunii”. Tocmai datorită acestor *alese* calități, ea a fost prima care a încălecat pe Calul Bălan şi a făcut *pocinogul* „sfîntului Nicolai cel din cuiu”, *făcătorul de vînătăi*. Dascălul bădița Vasile, prins cu vicleşug cu arcanul şi dus în cătuşe la oaste, era de felul lui un om „cuminte, harnic şi ruşinos ca o fată mare”. Importanța cuvântului scris, a cărții în formarea intelectuală şi spirituală a fost implementată în conştiința viitorului mare povestitor în mod cu totul diferit de tata, pe de-o parte, şi de mama, pe de alta. „Şi cînd învățam eu la şcoală, – mărturiseşte naratorul, – mama învăța cu mine acasă şi citea acum la ceaslov, la psaltire şi *Alexandria* mai bine decît mine, şi se bucura grozav cînd vedea că mă trag la carte. – Din partea tatei, care adesea îmi zicea în bătaie de joc: „Logofete, brînză-n cuiu, lapte acru-n călimări, chiu şi vai prin buzunări!” Mama se conducea de principiul „că omul învățat înțelept va fi şi pe cel neînvățat slugă îl va avea”. În schimb tata era convins. că, „dacă nu-i glagore-n cap”, adică minte şi înțelepciune de la Dumnezeu, „nu-i, şi pace”. Exemple ce demonstrează acest adevăr, câte vrei. Unul, se zice, *s-a dus bou la Paris*, *şi s-a întors vacă*; iar Grigore a lui Petre fără nici o şcoală făcută, „da ştie a spune atîtea bongoase şi conocăria pe la nunți” ca nimeni altul.

Neastâmpăratul de narator-autor şi personaj-erou al evocărilor din copilărie se hălăduieşte dintr-o năzbâtie în alta. Însă sfatul înțelept al bunicului David Creangă: „Nu-i rău, măi Ştefane să ştie şi băietul tău oleacă de carte, nu numaidecît pentru popie, cum chiteşte Smaranda, că şi popia are multe năcăfale, e greu de purtat. Şi decît n-a fi cum se cade, mai bine să nu fie. Dar cartea îți aduce şi oarecare mîngîiere. Eu, să nu fi ştiut a ceti, de mult aş fi înnebunit, cîte am avut pe capul meu… Din cărți culegi multă înțelepciune, şi, la dreptul vorbind, nu eşti numai aşa, o vacă de muls pentru fiecare”; ea, cartea, vine să scoată bariera oarecum artificială ce apare între ştiință şi neştiință, între cultura populară şi cultura cărții, ele fiind organic şi moralmente complementare, alimentându-se şi îmbogățindu-se reciproc. Dar nu de mai puțină înțelepciune este străbătută şi mărturisirea mamei Smaranda fiului pus, cum spuneam, pe fel de fel de năzbâtii: „*Urît mi-a fost în viața mea omul viclean şi lingău*, drept să-ți spun, dragul mamei! Şi să ştii de la mine că Dumnezeu n-ajută celui care umblă cu furtuşag, fie lucru de purtat, fie de-a mîncării, fie ori de ce-a fi.”

Istoriile cu furatul *cireşilor* şi *pupăzei* sunt modele de „şmecherii” şi „învîrteli” copilăreşti, care provoacă zâmbetul şi toleranța, iar nu ura şi indignarea, căci ele pornesc

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

din credința sinceră şi naivitatea neprihănită a copilului deschis plenar către frumusețile şi ambiguitățile lumii terestre. Întorcându-se acasă, el reproduce cele întâmplate într-o versiune foarte favorabilă propriei persoane, încât mama ascultându-l pe Nică, cât pe ce era să-i dea crezare: „Şi mama, creştină bună, – se destăinuie personajul nostru, – crezîndu-le toate lăptoase, după răbuş, cum i le spusesem cu măgulele, m-a lăudat de vrednicia ce făcusem şi mi-a dat şi de mîncare. Iar eu, mîncînd lupeşte, mă făceam smerit şi numai rădeam în mine, mierîndu-mă tot atunci de ghibăcia minciunilor ce povesteam, de-mi venea mai-mai să le cred şi eu singur pe jumătate". Umorul, autoironia şi uşoara autoluare peste picior sunt semne distincte ale lui Ionică, făcătorul de şotii şi năzdrăvănii. „Şi nu că mă laud, – se autocenfesionează el, – căci lauda-i față: prin somn, nu ceream de mîncare; dacă mă sculam, nu mai aşteptam să-mi deie alții, şi cînd era de făcut ceva treabă, o cam răream de pe-acasă. Ş-apoi mai aveam şi alte bunuri: cînd mă lua cineva cu răul, puțină treabă făcea cu mine; cînd mă lua cu binişorul, nici atîta; iar cînd mă lăsa de capul meu, făceam cîte-o drăguță de trebuşoară ca aceea, de nici sfînta Nastasie, izbăvitoare de otravă, nu era cu stare a o desface cu tot meşteşugul ei". „Autodemascările" continuă şi sunt amplificate, demonstrând a câta oară că autorul acestor mărturii priveşte lumea şi pe sine însuşi de pe poziții independente de orgoliu, invidie, slavă şi profit personal – fie el material, moral sau de orice altă natură, situându-se deasupra tuturor păcatelor omeneşti, enumerate şi neenumerate mai sus. Şi asta în pofida faptului că el îşi alege pentru sine nu calificativele de vârf a valorilor umane, ci tocmai pe cele mai modeste şi pervertite chiar, pentru ca – la o examinare mai atentă – lucrurile să se inverseze.

Supusă unei riguroase examinări pentru a scoate, prin contrast, şi mai mult în evidență reala valoare a lucrurilor, – propria biografie şi propriul destin, – nu sunt singurele repere asupra cărora autorul revine în repetate rânduri. Alegerea profesiei de slujitor al bisericii, alegere care nu-i aparținea de fapt tânărului învățăcel, cât mamei sale, i-a provocat seminaristului de la Socola multe dureri de cap, multe şi complicate probleme, căci firea lui cinstită, dintr-o bucată, rebelă şi libertină era total incompatibilă cu restricțiile şi dogmele religioase şi, mai ales, cu morala viciată şi *pidosnică* a celor chemați să propage şi să implementeze adevăratele valori creştine.

Să ne amintim, în această ordine de idei, de o zisă a moşului Vasile Godorogea din partea a III-a a „*Amintirilor*"…: „Picioare de cal, gură de lup, obraz de scoarță şi pîntece de iapă se cer unui popă", zisă în care imaginea tristă a unei bune părți din tagma propovăduitorilor de înțelepciune, frumos şi adevăr, e afectată, în temeliile ei, de cele mai triste boli ale sufletului şi conştiinței umane. „Bine-ar fi, Doamne iartă-mă, – îşi continuă el gîndul, – ca fețele bisericeşti să fie mai altfel!.. dar… veți fi auzit voi că popa are mînă de luat, nu de dat; el mănîncă şi de pe viu, şi de pe mort. Vedeți cît de bine trăieşte mecetul, fără să muncească din greu ca noi".

Experiența vieții şi învățătura întru cele sfinte, acumulate de-a-lungul anilor la şcolile din Humuleşti, Broşteni, Neamț, Fălticeni şi, în sfârşit, la Socola din Iaşi, l-au ajutat pe autorul *Amintirilor*… să depăşească limitele prefăcătoriei şi jocului de-a adevărul, situându-l categoric în tabăra militanților activi pentru dreptate, cinste şi demnitate umană. Blajinul umorist şi conciliantul narator, care este, de obicei, Ion Creangă, devine,

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)

în aceste cazuri, un adversar neîmpăcat şi un autor satiric demascator de cea mai înaltă probă artistică. Credibilitatea celor relatate de autor e susţinută nu numai de experienţa acumulată de acesta până la săvârşirea evenimentelor şi întâmplărilor evocate, dar şi de cei peste douăzeci şi cinci de ani de viaţă activă şi clocotitoare ce s-au scurs până la aşternerea lor pe hârtie.

Aşadar, creaţia artistică a lui Ion Creangă, ca şi viaţa lui personală, reflectă destinul şi mentalitatea omului simplu din popor, a ţăranului de la coarnele plugului, care, pus fiind de soartă în faţa unor încercări fizice şi morale fundamentale, îşi apără drepturile şi demnitatea fără şovăire şi fără clătinări. La atingerea acestor obiective supreme au contribuit din plin atât talentul nativ şi intuiţia scânteietoare a autorului, cât şi imensa lui cultură populară, tradiţiile înţelepciunii colective de secole, care s-au văzut implementate puternic în conştiinţa şi condeiul unui om înzestrat cu har şi voinţă creatoare deosebite. De aici îşi trag originile victoriile pe care omul simplu le obţine, în conflagraţiile de amploare şi de lungă durată dintre minte şi înţelepciune, pe de-o parte, şi prostie, dublată de orgoliu şi îngâmfare – pe de alta.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Tătaru Ieronim. *Însemnări caragialiene*; Fundaţia Culturală *Libra*®, Bucureşti, 2006.

2. *Dicţionar Enciclopedic Român*, vol. III; Editura Politică, Bucureşti, 1965.

3. Ion Creangă. *Opere*, I. Ediţie îngrijită, note şi variante, glosar şi bibliografie de *Iorgu Iordan* şi *Elisabeta Brâncuş*. Studiu introductiv de *Iorgu Iordan*. Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

4. Ion Creangă. *Opere*, II. Ediţie îngrijită, note şi variante, glosar şi bibliografie de *Iorgu Iordan* şi *Elisabeta Brâncuş*. Studiu introductiv de *Iorgu Iordan*. Editura Minerva, Bucureşti, 1970.

5. Novalis. *Între veghe şi vis*. Fragmente romantice. Editura *Univers*, Bucureşti, 1995.

BDD-A6860 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:33 UTC)